

Openingstekst:

Terwijl androcentrische wetenschap de man neemt als paradigmatisch menselijk wezen, dringt feministische wetenschap aan op herziening van het concept van ons denkkader, zodat dit werkelijk alle menselijke ervaring gaat insluiten en de mannelijke ervaring van waarheid betitelt als één bijzondere ervaring en waarneming van de werkelijkheid. Feministische wetenschap roept dus vragen op over onze overheersende culturele gesteldheid die wordt verwoord in generiek mannelijke taal, klassieke teksten, wetenschappelijke denkkaders en wetenschappelijke constructies waardoor vrouwen onzichtbaar gemaakt en gemarginaliseerd worden. Deze geestesgesteldheid bevordert de opvatting dat de ervaringen en cultuurbijdragen van vrouwen minder waardevol, minder belangrijk en minder veelzeggend zijn dan die van mannen.

Elisabeth Schüssler Fiorenza in 'Geen stenen voor brood'.

Lezing:

Marcus 14: 1-9

Twee dagen later zou het Pasen zijn, het feest van de ongedesemde broden. De hogepriesters en schriftgeleerden zochten een gelegenheid om hem met een list in handen te krijgen en ter dood te brengen. Want zeiden ze: 'Niet op het feest, er moet geen opschudding onder het volk ontstaan.' Toen hij in Bethanië was, in het huis van Simon de Melaatse, en daar aanlag, kwam een vrouw met een albasten flesje echte, kostbare nardusbalsem. Ze brak het flesje en goot het leeg over zijn hoofd. Sommigen zeiden verontwaardigd tegen elkaar: 'Waar was de verspilling van die balsem nu goed voor?' Want die had voor meer dan driehonderd denariën verkocht en aan de armen gegeven kunnen worden.' Ze voeren tegen haar uit. Maar Jezus zei: 'Laat haar. Wat maken jullie het haar toch lastig? Ze heeft een goed werk gedaan aan mij. Want de armen heb je altijd bij je, en zo vaak als je wilt kun je hun goed doen, maar mij heb je niet altijd bij je. Ze heeft gedaan wat zij kon. Bij voorbaat heeft zij mijn lichaam gezalfd met het oog op mijn begrafenis. Ik verzeker jullie, waar ook ter wereld de goede boodschap verkondigd wordt daar zal ook ter herinnering aan haar verteld worden wat zij heeft gedaan.'

Overweging

Toen ik in 1985 met de studie theologie begon, kwam ik al vrij snel iemand tegen die ik had leren kennen in catecheseteamvergaderingen op de school van mijn kinderen. Toen zij hoorde dat ik met theologie begonnen was, zei ze: Als jij als vrouw theologie studeert, ben je verplicht je bezig te houden met feministische theologie. Kennelijk sprak ze met gezag, want daar ligt het beginpunt van een interesse die nooit meer verdwenen is. En meer dan een interesse, het veranderde mijn visie op wereld en kerk. Het leidde er uiteindelijk toe dat ik in 2017 met een onderzoek begonnen ben naar de invloed van Vrouw en Geloof op het leven van de deelnemende vrouwen. Daarvoor heb ik door heel Nederland heen 81 vrouwen geïnterviewd.

Mensen die hoorden dat ik met dit onderzoek bezig was, vroegen mij vaak: wat is dat, Vrouw en Geloof? Vrouw en Geloof was allereerst een vrije en veilige ruimte voor kritische gelovige vrouwen. Zij konden daar zonder inhoudelijke bemoeienis van een externe instantie hun eigen thema's bepalen. Zij ontwikkelden daar op een creatieve manier hun eigen visie op theologie, Bijbelverhalen, liturgie, godsbeelden en (inclusief) taalgebruik. Zij brachten thema's ter sprake als armoede en seksueel misbruik. Zij dachten na over hun positie binnen de kerken en de maatschappij. Ze leerden mechanismen doorzien en ontwikkelden strategieën. Er was, kortweg gezegd, 'speelruimte' om

gestolde tradities kritisch met elkaar te bevragen. Er werd ook nogal eens gezegd dat invloed uitoefenen op kerkelijke structuren het doel van de groep of het netwerk was.

Die groepen hadden een diversiteit aan benamingen, maar de inhoudelijke verschillen waren marginaal. Soms lag het accent meer op actie voeren en dan groeiden vrouwen daar innerlijk aan en soms lag het accent meer op de binnenkant van geloven en dat leidde dan weer tot de behoefte om binnen de geloofsgemeenschap vragen te stellen bij een gang van zaken of bij het taalgebruik in de liturgie. Er werden tranen vergoten, er werd veel gelachen, er werd gevierd en er werd vooral naar elkaar geluisterd. Daar verwijst ook de titel van mijn onderzoek naar. 'Tot spreken heb je mij gehoord. De kracht van Vrouw en Geloof.'

Deze titel is ontleend aan de theoloog Nelle Morton (1905-1987). Zij beschrijft in haar boek 'The Journey is home' een ervaring die zij had met een groep vrouwen. Ik citeer wat vrij uit het boek van Nelle Morton (pp. 204-205). 'In 1971 kreeg ik een totaal nieuw begrip van wat 'horen en spreken' is. Ik leerde dat van de meest gewone vrouw die je kunt bedenken. Ze leek eenzaam, stil en bijna bang. Ik had de gewoonte om dergelijke types niet tot spreken te forceren en te wachten tot zij er zelf aan toe waren. De gemakkelijke sprekers worden na een tijdje vanzelf stiller en dan wordt er een dieper niveau bereikt. Op de laatste dag zaten we in kleine groepjes bij elkaar. Ik herinner me nog goed hoe zij aarzelend en ongemakkelijk begon te vertellen. Uiteindelijk zei ze: 'Ik heb pijn... Ik heb overal pijn.' Ze raakte zichzelf op verschillende plaatsen aan voordat ze eraan toevoegde: 'maar ik weet niet waar ik moet beginnen met huilen.' Ze begon aarzelend te praten en sprak toen maar door en door. Haar verhaal kreeg al vertellend steeds meer samenhang. Toen ze een punt van de meest ondraaglijke pijn bereikte, bewoog niemand. Niemand onderbrak haar. Niemand deed een poging om het haar gemakkelijker te maken. We zaten daar gewoon en we zaten in een krachtgevende stilte. We bleven in stille aandacht bij de huilende vrouw toen zij haar ziel bloot legde en het voelde alsof er iets heiligs gebeurde. Eindelijk stopte ze met praten. De tranen rolden uit haar ogen en ze zei: 'jullie hoorden mij. Jullie hoorden mij de hele tijd'. Haar ogen vernauwden zich en ze keek langzaam de groep rond en zei toen: 'Ik heb het vreemde gevoel dat jullie mij hoorden, voordat ik begon. Jullie hoorden mij naar mijn eigen verhaal. Jullie hoorden mij tot spreken'.

In eerste instantie, vervolgt Nelle Morton, dacht ik dat dit een unieke gebeurtenis was. Maar het gebeurde keer op keer wanneer vrouwen in kleine groepjes bij elkaar zaten. Toen wist ik dat hier iets unieks gebeurde. Dit was een volledige omkering van de gangbare logica waarin iemand precies spreekt, zodat er nauwkeuriger kan worden gehoord. De ervaring in deze vrouwengroepjes was dat er een diep horen is vóór het spreken. Een horen dat veel meer is dan scherp luisteren. Zodat de vrouw kon zeggen: Tot spreken heb je mij gehoord.'

Deze ervaring van Nelle Morton was en is soms nog steeds de kracht van wat er bij Vrouw en Geloof gebeurde en gebeurt. Vrouwen hoorden elkaar tot spreken en tot een nieuwe taal. Het lied waarmee we zijn begonnen is daar een voorbeeld van. De tekst is van Marijke de Bruijne. Zij was actief betrokken bij de Martinikapelvieringen in Groningen, waar een groep vrouwen de vieringen met elkaar voorbereidden. In die context zijn de bundels 'Eva's Lied 1 en 2' ontstaan met allemaal liederen die in vrouwenvieringen ontstaan of gebruikt zijn. Zoals Marijke de Bruijne zo treffend zegt in haar Intochtslied: 'Wij herscheppen de wereld waarmee we vergroeid zijn. Die opdracht aan alles wat ademt gaat voort'.

Vanzelfsprekendheden werden in vraag gesteld en dat voelde als een opdracht. Klopt de gangbare uitleg van Bijbelverhalen wel? Dat leidde tot ontdekkingen. Owe gaf daar met Pinksteren een goed voorbeeld van toen hij zei dat hij door de vanzelfsprekende uitleg bij het lezen van de Bijbeltekst los te laten ineens iets zag staan wat hij nooit eerder gezien had. Het is lastig om een ingeslepen uitleg en gangbare liturgische taal los te laten. Er werd gezocht naar godsbeelden die niet alleen spraken over Vader, Heer en Hij. We kennen uit de Bijbel het verbod op maken van beelden, maar in veel vieringen

wordt vaak vergeten dat al die vanzelfsprekende woorden als Hij en Heer ook beelden oproepen. Die beelden komen als een vaststaand iets in hoofden terecht. Beelden kunnen hardnekkig zijn. Ze kunnen ook tot vervreemding leiden. Zoals Vera Huijgen het verwoordde:

géén beelden	zelfs de Geest
maar toch	met eerst nog ietwat
spreken we	vrouwelijke trekjes
al eeuwen van	wordt spoedig
God, Hij...	Hij
alsof een woord	3 x Hij
geen beeld oproept	verplettert mij
met Jezus	smoort mij
komt daar ook nog	in almacht
God, de Vader	onmacht
bij	nergens
	hoor ik bij.

Ze bedoelt hiermee dat het vrouwelijke Hebreeuwse woord voor Geest 'Ruach' via het onzijdige Griekse 'pneuma' in het Latijn het mannelijke 'Spiritus' werd. De vrouwelijke Geest, die Jezus naliet, werd ook nog eens mannelijk gemaakt.

Er werden in de vrouwengroepen strategieën ontwikkeld om ruimte te krijgen voor eigen inbreng. Vrouwen die in zangkoren zaten, veranderden bijvoorbeeld 'Hij' in God of er werd afwisselend Hij en Zij gezongen. Zolang die vrouwen in een koor bleven, bleef daar aandacht voor. Feministisch theologen gingen de Bijbel met eigen ogen lezen. Monique geeft dat proces goed weer in haar bloemschikking. Het vrouwenteken symboliseert de eigen blik waarmee ze weet wilden hebben van de hoed en de rand. Dat leidde tot interessante inzichten waar in de vrouw-en-geloofgroepen graag gebruik van werd gemaakt en dat soms ook tot een andere Bijbelvertaling leidde, zoals bijvoorbeeld de verandering van de man Junias naar de vrouw Junia in Romeinen 16,7 in de nieuwe Bijbelvertalingen. Alleen de Herziene Statenvertaling blijft vasthouden aan de man Junias.

Voor de feministisch theologe Elisabeth Schüssler Fiorenza dook diep de Bijbelverhalen in. De titel van haar boek 'Ter herinnering aan haar' verwijst naar het verhaal uit Marcus dat net gelezen is. In het verhaal staat heel uitdrukkelijk:

Ik verzeker jullie: waar ook ter wereld de goede boodschap verkondigd wordt, daar zal ter herinnering aan haar verteld worden wat zij gedaan heeft.

Dit riep de vraag op waarom dit niet gebeurt? Zoals de vrouw hier wordt geprezen, zie je nergens in Marcus iemand geprezen worden. Er staat duidelijk dat wat zij gedaan heeft, overal ter wereld waar de goede boodschap verkondigd wordt, verteld zal worden om zo de herinnering aan haar levendig gehouden worden. De vrouw begreep ten diepste wie Jezus was en handelde daarnaar. Zoals zo vaak in de Bijbel gebeurt, blijft zij (als vrouw) naamloos. Er staat in ieder geval niet dat zij ernstige zonden had bedreven. Dat wordt vaak gezegd, maar het staat er niet. Ook wordt nergens de naam van Maria Magdalena genoemd, ondanks dat zij op vele afbeeldingen te zien is met lange haren en een kruikje. De Magdalenhuizen zijn hiernaar terug te voeren. Het is een zalving door een vrouw die gedachten oproept aan het zalven van de koning. Dat riep de vraag op waarom wel in elke viering een herdenking van het laatste avondmaal en waarom gaat het niet over de vrouw die Jezus zalfde? Waarom mogen vrouwen geen priester of diaken worden? Waarom wordt het bij mannen in de Bijbel een roeping

genoemd wanneer hun naam twee keer achter elkaar genoemd wordt en waarom wordt dat bij Martha als berisping gezien? Al die vragen kwamen aan bod in de groepen. Feministisch theologen verdiepten zich hierin en gaven hun kennis door. Vrouwen in de groepen werden daardoor zelfbewuster, krachtiger en namen meer hun eigen ruimte in.

De vrouwen groeiden ook in hun denken over God. Juist omdat God vaak niet meer zo vastomlijnd vaststaat, was dit moeilijk in woorden uit te drukken. Op de vraag of hun denken over God door Vrouw en Geloof beïnvloed is, zeiden veel vrouwen spontaan 'ja'. Dat zat vooral in het loslaten van knellende beelden. Voor vrouwen die al een heel leven achter de rug hebben, zullen andere factoren ongetwijfeld ook een rol gespeeld hebben bij de ontwikkeling van hun geloof, maar toch frappant dat vaak zonder meer de invloed van Vrouw en Geloof aangegeven werd. Een van de vrouwen vertelde dat zij van een kinderlijk geloof naar een volwassen geloof was gegroeid. Weer een ander had angstbeelden uit haar jeugd los kunnen laten.

Tijdens de interviews kwam ook de relatie met de kerk ter sprake. Dat leverde veel respons op. Bij hun antwoorden werd vooral duidelijk dat de geïnterviewde vrouwen zich in hun oorspronkelijke kerkelijke thuisbasis veelal niet echt gezien en gehoord voelen. Vooral de vrouwonvriendelijke taal in de liturgie is een reden dat veel vrouwen zich niet meer thuis voelen in de traditionele kerk. De inzichten van vrouwen landden niet in de doorsnee kerk. Terwijl de gebruikte taal zo belangrijk is. Een vrouw die jaren geleden hier in de ekklesia met Pasen God als schepper in vrouwelijke termen hoorde benoemen, kwam ineens tot het inzicht: Dit gaat ook over mij! En als dit verhaal over mij gaat, gaan de andere verhalen ook over mij.' Zeggen dat je inbegrepen bent in Heer en Hij en alleen beelden van God als Vader doet vrouwen tekort. Een deel van de vrouwen kan het zo slecht vinden in de kerk dat ze niet meer gaan. Gezien wat er in de interviews verteld werd, was het eigenlijk verrassend dat toch nog een groot aantal vrouwen trouw bleef aan hun eigen parochie of gemeente, ook al voelen ze zich er niet meer thuis. Een ander deel ging niet meer naar de eigen parochie of kerkelijke gemeente maar naar plekken waar liturgisch gezien meer vrijheid mogelijk is: een basisgemeenschap, een klooster, een verzorgingshuis of een ekklesia.

Bij de presentatie van mijn boek gaf emeritus-hoogleraar Peter Nissen een reflectie op het onderzoek. Hij vergeleek in die reflectie de vrouw-en-geloofsgroepen met wat Tomás Halík in 'De namiddag van het christendom' beschrijft als de geloofsplekken van de toekomst: veilige, kleinschalige plekken waar gebeden en gemediteerd kan worden, waar geloofservaringen gedeeld kunnen worden en waar samen gezocht kan worden. Peter Nissen zei dat de deelnemers aan de vrouw-en-geloofsgroepen wellicht, in vergelijking met Mozes die verspieders naar het Beloofde Land uitstuurde, verspiedsters zijn geweest van de kerk in een nieuw tijdperk. Voor te veel vrouwen voelt de kerk nog steeds als een dorre steppe waar te weinig bloeit, als een situatie van dood waar ze niet tot leven kunnen komen, terwijl ze zo graag wilden opstaan en juichen. Op de Acht Mei dagen zongen we het hart en ziel! In de groepen gebeurde het.

Kennelijk waren we als vrouwenekklesia onze tijd vooruit, maar hopelijk breekt nog een keer de tijd aan dat vrouwen in alle kerken een gelijkwaardige plek krijgen en dat hun stem ook daar werkelijk gehoord wordt.

Amen

Slottekst: Elkaar tot spreken horen

Tot spreken heb je mij gehoord
tot nieuwe levenskracht.
Ervaring, eerder nooit verwoord,
wordt aan het licht gebracht.

Tot spreken heb je mij gehoord,
en tijdens mijn verhaal
ontstaat in mij een ander woord,
begin van nieuwe taal.

Tot spreken heb ik jou gehoord
in wederkerigheid.
Wij scheppen samen, woord voor woord,
de taal die ons bevrijdt.

Tekst: Lies Thielens in Eva's lied twee

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl